

ÇEVİRİNİN DİLBİLİM VE YAZINBİLİM İLE İLİŞKİSİ**THE RELATION OF TRANSLATION WITH LINGUISTICS AND LITERARY STUDIES****Arş. Gör. Serkan ÇETİNKAYA**Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü,
Muğla / Türkiye**ÖZ**

Tarihi kayıtlar yazının icadıyla başlasa da, farklı diller konuşan insan topluluklarının tarih öncesi dönemlerden beri etkileşim içerisinde olduğunu dolayısıyla çevirinin uygarlık tarihi kadar eski olduğunu öne sürmek mantık sınırları içerisindedir. Çeviri olgusu tarih boyunca farklı disiplinlerce sayısız biçimde ele alınmıştır. Çevirinin doğası gereği çeviri çalışmalarının zaten çokdisiplinli ve disiplinlerarası bir yapısının olması beklenir. Bir uğraş olarak tarihi oldukça gerilere dayanan çeviri, 70'li yılların sonundan itibaren bir bilim alanı olarak yeni bir paradigma haline gelmiştir. Ancak bir dil işlemi olmasından ötürü çeviribilimden önce var olan dil bilimlerinin de konusu olmuştur. Bu nedenden dolayı da çeviriyi araştırma nesnesi edinen çeviribilim bugün halen erken dönemde etkileri olan dilbilim ve yazınbilim gibi alanlarla etkileşim içerisindedir. Bu çalışma literatürü de göz önünde bulundurarak çeviri ve çeviriyi araştırma nesnesi edinen çeviribilimin, dilbilim ve yazınbilim ile ortak paydaları dil ve dilsel üretim üzerinden kurduğu ilişkileri incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaçla kronolojik bir bakış açısı yerine söz konusu olgulara dair hiyerarşik bir bakış açısı benimsenerek bu araştırma alanlarının çeviriyle ilişkilerinde koşutlukları ve ayrışma alanları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, çeviribilim, yazınbilim, dilbilim.

ABSTRACT

Although it is a fact that historical records date back to the invention of writing it is not illogical to claim that human groups with different languages have been interacting since the prehistorical times and thus the act of translation is as old as civilization itself. The phenomenon of translation has been the topic for various disciplines throughout the history. Due to the nature of translation it is expected for translation studies to have a multidisciplinary and interdisciplinary structure. Translation is, as a work quite old yet only after 1970s it became a new paradigm as an area of research. However, translation as a linguistic activity had been a research interest for other linguistic sciences before translation studies emerged. Due to this history, even today the translation studies has a close relation with linguistics and literary studies. This paper aims to analyse the relations of translation studies and its main topic, translation with linguistics and literary studies on their common ground of language and linguistic activity. For this purpose, rather than a chronological perspective a hierarchical perspective is adopted to analyse the similarities and differences among these three research areas in terms of their relation to translation and each other.

Keywords: Translation, translation studies, literary studies, linguistics

1. GİRİŞ

İnsan topluluklarının temas halinde olduğu çok eski çağlardan bu yana varlığını sürdüren bir olgu olan çeviri, farklı dil ve kültürlerin etkileşim içerisinde olduğu her yerde kendini göstermektedir. Yazının icadının ardından insan sözünün aldığı bu yeni biçimde de var olmaya devam etmiştir. Bulut'a göre dil çevirinin aracı ve bir boyutudur (Bulut, 2000:39). Bu makalede amaç, literatürü de göz önünde bulundurarak çeviri ve çeviriyi araştırma nesnesi edinen çeviribilimin, ortak paydaları dil ve dilsel üretim üzerinden dilbilim ve yazınbilim ile kurduğu ilişkileri ortaya koymaktır. Böylece bu araştırma alanlarının çeviriyle ilişkilerindeki koşutlukları ve ayrışma alanları ortaya konacaktır.

Çeviri terimi, kendi içerisinde de farklı anlamlara sahiptir, çeviri olgusuna doğrudan gönderme yapabileceği gibi, ürün (çevrilmiş olan metin) ya da süreç (çeviri üretme işi) anlamlarına da gelebilir. İki farklı yazılı dil arasında gerçekleşen çeviri süreci, özgün dildeki (KD¹) özgün bir metni (KM²) çevirmenin farklı bir dildeki

¹ KD; Kaynak Dil

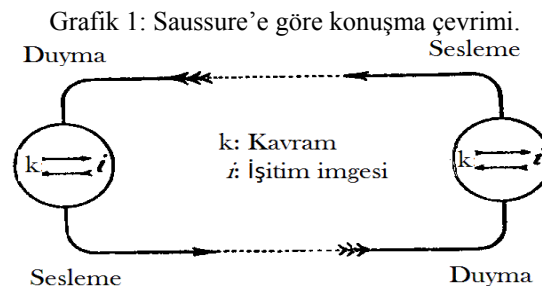
² KM; Kaynak Metin

(ED³) yeni bir metne (EM⁴) dönüştürmesi sürecini içerir (Bkz. Munday, 2008). Bu işlem, Jakobson'un sınıflandırdığı üzere diller arası çeviri olarak adlandırılır. Jakobson, çeviriyi, içinde gerçekleştiği göstergeler dizgelerine göre⁵ dil içi (*intralingual*), diller arası (*interlingual*) ve göstergeler arası (*intersemiotic*) çeviri olmak üzere üçe ayırır. Dilsel göstergelerin aynı dildeki diğer başka göstergeler aracılığıyla yorumlanmasına diliçi çeviri ya da açıklama, başka bir dil kanalıyla yorumlanmasına diller arası yani gerçek anlamıyla çeviri (*translation proper*), dilsel olmayan gösterge dizgeleri ile yorumlanmasına ise göstergeler arası çeviri şeklinde tanımlanır (Jakobson, 2008:62). Bu çalışmada çeviri kavramı Jakobson'un, translation proper olarak nitelediği "diller arası çeviri" kavramına koştur olarak kullanılmıştır. Bu anlamda sözlü ya da yazılı bir dilden bir başka dile gerçekleştirilen dilsel aktarım olarak ele alınmaktadır. Bu kavram yıllar içerisinde farklı biçimlerde tartışılmıştır. Adaptasyon, yeniden yazma gibi yaklaşımlar burada ele alınmamıştır (Bu konuda detaylı bir inceleme için Bkz. Munday, 2008). Gümüšoğlu'na göre yazınbilim, dil ile ilgilenen dilbilimden farklı olarak yazınla ilgilenen bilimdir, deneysel çalışma yapamaz. Çeviri ise başlı başına ne dildir ne de yazındır. Çeviri araştırmalarında hem dilbilimde olduğu üzere dilsel kurallar hem de yazın kuramlarından hareketle dilin güzel sanat yönü de bulunmaktadır. Çeviride kaynak ve erek dil olmak üzere iki dil konu edinilirken, yazınbilim, yalnızca bir dili ve o dildeki yazınsal eserleri dikkate alır (Gümüšoğlu, 2014:294). Çevirinin dil ile ilişkisi çeviri uğraşımının dil düzleminde gerçekleşiyor oluşundan kaynaklanmaktadır

2. DİL VE ÇEVİRİ

Buradan hareketle de, ele aldığımız şekliyle çeviri olgusunun dil düzlemi üzerinde gerçekleştiği öne sürülebilir. Kaynak dilde oluşturulan bir iletinin, kaynak dili konuşamayan erek dil alıcıları tarafından erek dilde alınması, çeviri yoluyla yeniden oluşturulması sayesinde gerçekleşebilir. O halde çeviri, en yalın haliyle iletinin diller arasında aktarılmasını sağlayan bir dil işlemidir. Çeviri kavramı, bir süreci ya da bir ürünü tanımlayabileceği gibi, olguyu içerdiği bütün etmenlerle bütün olarak da niteleyebilir. Çeviri uğraşımının, bir dil işlemi olarak kabul edilmesi, çeviriyi "eylem" sınıfına sokar, çeviri eyleminin eyleyicisi ise "çevirmen" olarak adlandırılır.

Saussure'un *yapısalcılık* yaklaşımıyla dilbilim, çağdaş haline gelmesini sağlayacak çalışmalara tanık olmuştur. Saussure'e göre dil, bir göstergeler dizgesidir. Sözcükler bir dizim içerisinde bir arada buldukları diğer öğelere göre değer kazanırlar. Aynı anda orada bulunmayan öğelerle ise dizisel bağıntılar oluşturur. Saussure'e göre bir ögenin kavramsal değeri yalnızca öbür öğelerle kurduğu bağıntı ve aykırılıklardan oluşur; "dil bütün öğeleri dayanışık, birinin değeri yalnızca öbürlerinin zamandaş varlığından doğan bir dizgedir." (Vardar, 1978: 61). Saussure, dil ve söz ayrımıyla çeviri açısından da önemli bir noktayı dile getirir, yapılan bütün çeviriler, sözün çevirisidir. Söz ise bireyseldir, oluşturulduğu düzünün sınırları içerisinde olsa da sonsuz olasılık taşıdığı söylenebilir. Bu sonsuz olasılıklardan hangisinin gerçekleştiğini ise çevirmen, dizisel ve dizimsel bağıntıların farkına vararak görebilir. Saussure, iki birey konuşurken oluşan "kavram – işitme imgesi" çevrimini görselleştirerek aynı düzünde biçimlenen bildirişimin işleyişini ortaya koymuştur (Saussure, 2001: 41):

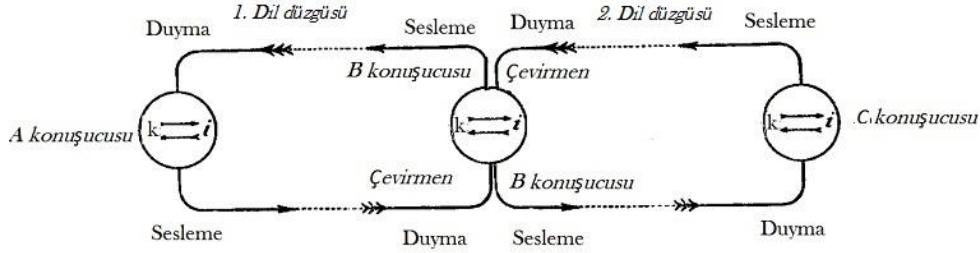
Görülebileceği gibi bu çevrim sadece sözlü konuşmayı içermek zorunda değildir, insan birkaç bin yıldır yazıyı işitme imgelerinin görsel temsili için kullanır, bu nedenle sesleme ve duyma işlerini yazma ve okuma işleriyle de özdeşleştirebiliriz. Peki bu gösterim çeviriye ne derecede uygulanabilir? Çağdaş dilbilimin de doğruladığı Saussure'un örneğinde iki birey arasında bir sözcelem oluştuğu görülür. Bu örneğe çeviri işini ve çevirmeni eklersek şemaya üçüncü bir birey eklememiz gerekir.

³ ED; Erek Dil

⁴ EM; Erek Metin

⁵ Jakobson, daha önce anılan Saussure'un, dili göstergeler dizgesi olarak ele aldığı yaklaşımından hareket eder, gösteren ve gösterilen ayrımını dikkate alarak, dilsel göstergelerin yanı sıra dildişi göstergeleri de ele alır. Detaylar için Bkz. Fawcett (1997).

Grafik 2: Çeviriye uyarlanmış konuşma çevrimi.

Oluşan bu yeni çevrimde çevirmen *B konuşucusu* konumuna gelirken aracı niteliğinden ötürü ortada yer alır, *A konuşucusunun* (kaynak metin üreticisi) sesleme işi ile *B konuşucusu* çevirmenin duyma işi birleşince, söz konusu 1. dil düzgüsü içerisindeki işitme imgesi bir kavramı çağırıştırır. Çevirmen bu noktada anlığında beliren kavramı kullanarak 2. dil düzgüsünde o kavramın eşdeğeri işitme imgesini sesler. Grafikte görülebileceği gibi *B konuşucusu* olan çevirmen çeviri eylemini gerçekleştirdiğinde ise erek metin alıcısı *C konuşucusu* ile arasında bir ikinci bir çevrim oluşur. Burada önemli olan *A konuşucusu* ve çevirmen arasında bildirişimin düzgün biçimde sağlanması ve *B konuşucusu* çevirmenin anlığında doğru kavramın oluşmasıdır. *A konuşucusunun* bir topluluğa seslendiğini varsayalım; alıcı konumundaki bütün bireyler kendileri için dinler ve anlarlar. Aynı konuşucu, kendi dil düzgüsünü kullanmayan başka bir topluluğa çevirmen aracılığı ile seslenirken çevirmen sadece kendisi anlamaz, aktarıcı konumunda bulunduğundan bütün erek alıcılar için anlar.

Louis Hjelmslev ise anlatım ve içerik ayrımından sonra Saussure'den esinlendiği biçim ve töz ikiliğini bu iki kavrama birden uygular, onda anlatımla içeriğin ayrı ayrı biçimi ve tözü vardır. Bu yaklaşımda sesbilim çalışmalarının anlam düzlemine bir uygulaması görülür. Özellikle içeriğin biçiminin çözümlemesi, bir anlambirimin anlambirimciklerini ortaya koyacaktır. (Bkz. Vardar, 1999) Çeviride kullanışlığı açısından bakarsak bu tür bir çalışmanın özellikle terimler söz konusu olduğunda yararlı olacağı söylenebilir. Kimi terimler aynı anlatıma sahip olsalar bile farklı içerikleri aktarabilirler. Yanlış aktarımı ve anlam kaymasını engellemek üzere bu etkili bir yöntemdir. Bir başka işlevi de *faux amis* diye adlandırılan çevirmenlerin zaman zaman yakalandıkları benzer anlatımların benzer içeriklere götürmemesi hatasını engelleyebilecek olmasıdır.

Pek çok çeviri kuramı çeviriyi *anlamın çevirisi* olarak görür. Anlam, dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce; içerik olup, anlamı dil içi bağıntıların yanı sıra bağlam ve durum belirler (Vardar, 2007: 18). Çevirmen, çeviri işini yaparken büyük oranda bilinç dışı olarak yürüttüğü bu etkinliği, bir çeviri zorluğuyla karşılaştığı anda bilinçli şekilde denetlemeye başlar, bu sırada anlamın belirlenmesi ise anlambirimlerin çözümlenerek, anlambirimcik demetine ulaşılmasıyla olanaklı olur.

3. ÇEVİRİ VE DİLBİLİM

Dilbilim; kendine özgü yöntemlerle genel olarak dil, özel olarak da doğal dilleri yapıları, işleyişleri ve süre içerisindeki değişimleri, vb. açıdan inceleyen insan bilimidir (Vardar, 2007: 73). Tarih boyunca bu bilimin inceleme nesnesi değişmeye de yöntemleri ve yaklaşımları değişiklik göstermiştir. Bu bakımdan dilbilim iki döneme ayrılabilir: Saussure öncesi ve Saussure sonrası dilbilim. Saussure öncesi dilbilim genellikle artsüremli bir yaklaşımla dillerin karşılaştırılması gibi nesnel olmayan yöntemlerle işlemiştir. Bu nedenle dilbilimin bu dönemini kendimize konu etmeyeceğiz.

Dilbilim pek çok insan biliminden daha genç olsa da çeviribilim daha da yakın bir dönemde temellenmiştir. Bu iki bilim dalının uzun süre gündeme gelmemesinin nedeni olarak, her ikisinin de inceleme nesnesinin insan bildirişiminde işleve sahip olmasıdır, dil kişiler arası bildirişimi olanaklı kılarken bunun çok doğal, üstelik tanrısal olduğuna inanılması, dilin bilimsel düzeyde araştırılmasını geciktirmiştir. Benzer bir şekilde çeviribilimin konu edindiği çeviri ise, diller arası bildirişimi sağlar ve uzun süre boyunca bir dilden öteki dile düzgü değişimi olarak görülmüş, nasıl gerçekleştiği değil nasıl yapılacağı üzerine çalışmalar yapılmıştır.

Dilbilim, kendi gelişimine koşut biçimde nesnesi olan dilin başka ilişkilerini de inceleyen yeni çalışma alanlarının, bilimlerin de doğmasına neden olmuştur. Bir dil olgusu olarak da çeviriye bilimsel, gözleme dayalı bir bakış açısını ilk getirenler yine dilbilimciler olmuştur. Fawcett da bu duruma dikkat çekerek dilin nasıl işlediğine dair güçlü ve verimli kuramlar üreten dilbilimin, dilsel bir etkinlik olarak tanımladığı çeviri üzerine söyleyeceklerinin olmasının kaçınılmaz olduğunu belirtir. Fawcett'a göre bu iki alan en başından beri sorunlu bir ilişki içerisinde, Chomsky, Catford, Bell, Pergnier ve Lederer gibi isimlerin iki alanın birlikteliği üzerine olumsuz görüşlerini buna dayanak olarak aktarır. Ancak Fawcett, konu hakkında kendi fikrini belirtirken, dilbilimin çeviriye mutlaka katkıları olacağını dile getirir ve çevirinin *salt* dilsel bir işlem olmamasından ötürü

sınırlamaların varlığından söz eder. Fawcett'a göre dilbilimin çeviri ile ilişkisi temelde iki yönlü olabilir; bunlardan ilki, dilbiliminden edinilen bulguların çeviri işine uygulanması iken, ikincisi ise (yazınsal, iktisadi, ya da psikolojik bir kuram yerine) *dilbilimsel* bir çeviri kuramının benimsenmesidir (Bkz. Fawcett, 1997).

Çeviri üzerine gözlem yapan ilk dilbilimcilerden biri de *Prag Okulu* üyesi Jakobson'dur (Bkz. Jakobson, 2004). Jakobson, çevirilemezlik tartışmasına da her bilişsel sürecin her dilde ifade edilebileceğini belirterek karşı çıkmıştır:

Her bilişsel deneyim, var olan herhangi bir dile çevrilebilir ve bu dilde düzenlenebilir. Yetersizliğin söz konusu olduğu durumlarda terimler aktarmalarla, öyküntülerle, yeni sözcüklerle, anlam kay(dır)malarıyla, ve son çözüm olarak dolaşık anlatımla değişikliğe uğratılabilir ve anlam genişlemesi sağlanabilir (Jakobson, 2004:92).

Jakobson'dan yapılan bu alıntı anlamın aktarımının mümkün olduğunu gösterir bir uslamlamadır. Çeviride eşdeğerlik tartışmalarında ise *biçimsel* ve *devingen* olmak üzere iki ayrı eşdeğerlik türü belirlenir. Jakobson'un bu yaklaşımı devingen eşdeğerliğe örnek gösterilebilir.

Yazılı çeviri sürecinde "çeviri amaçlı metin çözümlemesi" çevirmene rehber olacak ilk adımdır. Bu aşamada kaynak metin türünün, işlevinin ve alıcılarının belirlenmesi, metni anlama yolunda onun uzaydaki konumunu belirlemesi açısından önemlidir. Benzer şekilde erek metnin türünün, işlevinin ve alıcıların belirlenmesi, kaynak ve erek metnin bu kategoriler içerisinde her zaman aynı özelliklere sahip olmaması açısından önemlidir. Böylece metin türü geleneğine ilişkin biçimsel kararlar metin türüne göre, sözcük düzeyindeki kararlar ise bağlama ve yine metin türüne özgü sözlüğe göre verilebilir. Metin türü ve işlevinin belirlenmesi ise dilbilim, özellikle de betiksel dilbilim çalışmalarından yararlanılabilir. Gerçekten de Nord'un yaklaşımda betiksel dilbilimden esintiler görülebilir (Bkz. Yazıcı, 2005).

Snell-Hornby ise "metin türü ve çeviriyle bağıntılı ölçütler" (*text type and relevant criteria for translation*) olarak adlandırdığı tablosunda yatay düzlemde çeşitli konu alanlarını belirlerken dikey düzlemde giderek özelleşen düzeyler belirler, burada ön gördüğü ölçütler ise dilbilimle çeviribilimin disiplinler arası çalışmalar yapmasını gerektirir türdendir (Snell-Hornby, 1995:31). Hornby'nin anılan ölçütleri Munday'e göre yatay düzlemde soldan sağa açık bir ayırım olmaksızın okunmalıdır. Dikey düzlemde ise en genel olandan (A) en özel olana doğru (F) katmanlı bir yapı bulunmaktadır. A düzeyinde "yazınsal", "genel" ve "özel" çeviri türleri, geleneksel ayırımın aksine tek bir sürekliliğin bileşenleri olarak yer alır. B düzeyinde ise temel metin türleri yer alırken, C düzeyinde dilbilim dışında çeviriyle bağdaşık diğer disiplinler yer alır, D düzeyi çeviri sürecini ele alırken, E düzeyi dilbilimin çeviri ile ilintili alanlarına yer verir. Son düzey olan F düzeyinde ise sesbilimsel özellikler dikkate alınmıştır (Bkz. Munday, 2008).

Stolze'ye göre dillerin ortaklıklarını inceleyen "Evrensellik Kuramı"⁶ ve "Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi"⁷ çeviri kuramını hareketlendirmiştir, her dilin soyut ya da somut olguları betimlemek konusunda yeterliliklerinin ortak olduğu fikrinden hareketle dilbilimde ilkesel olarak çevrilebilirlik görülmektedir. Stolze, dilbilimdeki her şeyin her dilde ifadesinin mümkün olduğu şeklindeki görüşün her metnin herhangi bir biçimde çevrilebileceği çıkarımını sağladığını belirtir (Stolze, 2013: 53).

Ergun'a göre çeviribilim dilbilim ilişkisi üzerinde durulması gereken nokta, çeviribilim/dilbilim etkileşiminin ya da söz konusu disiplinlerin karşılıklı fayda sağlamalarının, çeviriye dilbilimsel yaklaşım getirmekle aynı şey olmadığıdır. Ergun, dile ilişkin olgulara değinmekle, dilbilimsel kazanım ya da örnekçelerden yararlanmanın ayrı tutulması gerektiğini belirtir. Çeviribilim ile dilbilim arasındaki etkileşimin doğal nedeni, çeviri olgusunun dilleri içermesidir (Ergun, 2014: 300).

Yazıcı'ya göre çeviride dilsel sorunlar, eşdeğerlik, kayma, girişim, kayıp/kazanç vb sorunları içerir ve dilbilimsel yaklaşımları doğurur. Dilbilimsel yaklaşımlar yalnızca dilsel sorunların değil, dil kullanımına ilişkin sorunların da belirlenerek çözümlenmesine katkı sağlar. Yazıcı'ya göre, betimleyici çeviribilim araştırmalarında inceleme gerecinin dil olduğu varsayımıyla çeviri sorunlarını dilbilimsel yaklaşımla ele almanın en azından küçük ölçekte işlevsel olduğu inkar edilemez (Yazıcı, 2011:130).

⁶ Bu kurama göre dillerin temelinde yatan temel mantık ortaktır ve buradan hareketle, tüm dillerin ortak atası olasılığı, tüm toplumlarda dilin aynı işleve sahip oluşu ve dile ve dil edinimine dair bilişsel süreçlerin tüm insanlarda eşit biyolojik donanıma dayanması gibi konuları irdeler. (Bkz. Stolze, 2013)

⁷ Chomsky'nin dil edincini patolojik sorunu bulunmayan her insanın sahip olduğu doğuştan gelen bir dilbilgisi becerisi olarak tanımlar. Dil edincinin ölçütlerini de üretici dönüşümsel dilbilgisi (*generative grammar*) yaklaşımındaki ükölse konuşmacının sözceleri belirler. Chomsky dil becerilerini, "edinç" ve "edim" olmak üzere iki temel grupta toplar. (Bkz. Chomsky, 2006).

Hönig'e göre ise çeviri eğitimi sırasında dilbilimsel temellere ilişkin bilgi veren bir giriş yapılması gerekliliği yadsınamamakla birlikte, öğrenciye bu temellerin dayandığı kuram ve modellerin sunulması sırasında bunların çeviri çalışmasıyla ilişkisini kaybetmemesini sağlamak gerekmektedir (Hönig, 1992:73).

Dilbilimin uyumluluk çalışmaları da özellikle uzak diller arasında çeviri yapan çevirmenler için yararlıdır. Tümce ve betik içinde uyum, yapılan gönderim ve eksiltmeler, belirsizlik doğurabilse de dilbilimsel bir yaklaşıma sahip çevirmen bunları kolaylıkla çözümlenecek ve sorunsuzca aktaracaktır. Çeviribilimin sık yaptığı çeviri betimlemeleri için bütüncü dilbiliminin bilgisayar destekli sıklık taramaları gibi yöntemleri son derece kullanışlı olabilir ve çeviribilimciler tarafından da kullanılmaktadır.

Dilbilim, kapsamına giren konuları incelerken de çeviriden yararlanır. Artsüremli çalışmalar, dil karşılaştırmalarıyla gerçekleştirilmiş, bu yapılırken de çeviri sıklıkla bir araç olarak kullanılmıştır. Çevirinin yok olmuş dilleri canlandırmada da bir işlevi olduğu söylenebilir; yazılı belgeler bırakmış olan kimi ölü dil (Eski Mısır dili, Sümer dili vb.), yaşadıkları dönemde çevirileri yapılmış belgelerin kullanılmasıyla çözülmüştür. Benzer şekilde günümüzde konuşucularını yitirmeye başlayan dillerin belgelendirilmesi için çeviri yine dilbilime yardımcı olabilir. Bunların dışında dilbilim ve çeviribilim, dil edinci, çeviri edinci ve iki dillilik gibi her ikisini de ilgilendiren çalışmalar sırasında ortak yöntemlerle bilgi toplayabilir. Sinirdilbilimsel çalışmalar bilişsel süreçler üzerinde veri toplamak için çağdaş, teknolojik yöntemler kullanılmaktadır. Dilbilim ve çeviribilim ise kendi bakış açılarından bu ortak verileri yorumlayabilir, kendi çalışmalarında kullanabilirler.

4. ÇEVİRİ VE YAZINBİLİM

Çevirinin yazınbilim ile ilişkisi ise, yazınbilimin incelediği yazınsal metinlerin, aynı zamanda çeviri ürünü de olabilmesinden doğar. Bunun da ötesinde çeviri incelemeleri uzunca bir dönem yazınsal metinler üzerinden gerçekleşmiştir (Bkz. Fawcett, 1997). Elbette ki alanların birbirine değdiği noktalar yadsınamaz, çünkü çeviri araştırmaları her şeyden önce disiplinlerarası bir yapıya sahiptir. Even – Zohar'ın yazın çevirilerine olan eleştirel bakışından hareketle erek kültürün sosyal kültürel değerleri ön plana aldığı “çoğuldizge kuramı” (*the polysystem theory*) buna örnektir (Bkz. Even-Zohar, 1990). Stolze'nin aktardığı üzere bu yaklaşımda yazın, bir kültürün içerisinde yer alan ve türlerin, yaklaşımların, akımların vs. okurun eğilimlerine göre birbirleriyle mücadele içerisinde olduğu bir çoğuldizge (*polysytem*) olarak nitelendirilir (Stolze, 2013:171).

Yazıcı'ya göre filoloji içerisinde yer alan, metin türleri, metin türlerinin biçimsel özellikleri, bu metinlerin ait oldukları dönemlerin yazın geleneğinden etkilenmeleri gibi bilgiler, erek kültür içerisinde ne şekilde bir çeviri stratejisi geliştireceği konusunda çevirmene yol gösterici olabilir. Yazıcı, Nord'un filolojik çevirilerin erek kültür içerisinde kaynak kültüre ait bir belge niteliği taşıdığı şeklindeki görüşünü aktarırken, bu işleve, çevirilerin erek kültüre yeni yazın sanatı, türü ya da biçimi tanıştırması işlevini de ekler. Yazıcı'ya göre yazınsal çevirinin bir amacı da erek kültüre yenilik getirmektir (Bkz. Yazıcı, 2011).

Delabastita ise olumsuz bir tespit yapmaktadır. Delabastita'ya göre çeviribilim içerisinde yazınsal çeviri imtiyazlı bir alan olarak görülürken, yazınbilim (*literary studies*) içerisinde çevirinin görmezlikten gelinen bir alan olması bir paradoks oluşturmaktadır. Delabastita bu paradoksun toplumsal prestijden kaynaklandığını öne sürer, ona göre yazınbilim, çeviribilim olmaksızın da yeterince güçlüdür. Delabastita, “yazınbilime dair en önemli kuram, model ve kavramları içerdiğini öne süren” yazınbilim derlemelerinde çevirinin önemine dair herhangi bir farkındalık ya da onaylama bulunmadığını dile getirir. Delabastita'ya göre bu, yazınbilimin çeviriyi ister kuramsal bir kavram, ister metinsel bir işlem, ister tarihsel bir gerçeklik olarak hiçbir biçimde benimsediğinin kanıtıdır. Dahası; Delabastita, anılan derlemelerde çeviribilimin önde gelen çağdaş araştırmacılarına dair dipnot bile bulunmadığını öne sürer. Delabastita, bu geniş ölçekli ihmalin sorumlusu olarak çevirmenleri gösterir. Göze batmamaya çalışan pek çok yazın çevirmeninin erek kültürün baskın dilsel, estetik ve ideolojik normlarına teslim olduklarına dikkat çekerken, Venuti'ye gönderme yaparak bu durumun çevirmenleri “görünmez” (çevirmen görünürlüğü üzerine detaylı bilgi için Bkz. Venuti, 1995) kıldığını belirtir ve yazınbilim araştırmacılarının çevirinin kültüre katkısını gözden kaçırmamasını buna bağlar (Bkz. Delabastita, 2010). Delabastita'nın yazınbilim ve çeviri hakkındaki tespitleri ise Türk çeviri ve çeviribilim tarihi ile uyumsuzluk göstermektedir. Türkiye'de çeviri alanında yapılan öncü çalışmalar dilbilimcilerin yanı sıra yazınbilimcilerden de gelmiştir. Bu alanda bölümlerin kurulması sırasında ve sonrasında görev alan öğretim üyelerinin formasyonlarına bakıldığında azımsanmayacak sayıda yazınbilimci olduğu göze çarpar. . (Bkz. Tahir-Gürçağlar, 2011 ve Esen-Eruz, 2008) Ayrıca Türkiye'de Batı Dilleri ve Edebiyatları ve Doğu Dilleri ve Edebiyatları gibi bölümlerde yürütülen programların müfredatlarına çeviri uygulama ve araştırmalarını dâhil ettiği görülmektedir.

5. SONUÇ

Literatürü kısaca özetlemek gerekirse çeviribilimin ortaya çıkışında ve gelişiminde dilbilimin ve dilbilimcilerin önemli katkıları olmuştur. Çeviribilim kendi yöntemini geliştirirken de dilbilimin yöntem ve bakış açılarından yararlanmışır. Yazınbilim ile ilişkisi ise karşılıklı olarak daha çok çeviri ürünü üzerinden doğmaktadır. Her iki araştırma alanı da çeviri yazın ürününü hem aktarıldığı kaynak kültürün bağlamında hem de erek kültürde yer aldığı şekliyle incelerken birbirlerinden destek alırlar. Lisans düzeyinde yürütülen çeviri programlarında dilbilim ve yazınbilim ile ilintili dersleri yer verilmesi aday çevirmenlerin bu konularda farkındalığını artırmak için önemlidir. Aynı şekilde dilbilim ve yazınbilim programlarının da çeviriyi bir uygulama olarak ele almanın dışında çeviribilim kuramlarına da yer vermeleri bütün bu alanların etkileşimi açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bulut, A. (2000). "Değişen Dil Yaklaşımlarında Çeviri" Litera, 29 – 39, Sayı 14, İstanbul: Çantay.
- Chomsky, N. (2006). Language and Mind, 3. baskı. New York: Cambridge UP.
- Delabastita, D. (2010). "Literary studies and translation studies", The Handbook of Translation Studies Volume I. Yay. Haz. Gambier, Yves ve van Doorsaler, Luc s. 196 – 208, Amsterdam ve Philedelphia: John Benjamins Publishing.
- Ergun, E. (2014). "Çeviri Etkinliğinden çeviribilime Giden Yolda Dilbilimin Konumu." In 27. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri, 297-300. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Esen-Eruz, S. (2008). Akademik Çeviri Eğitimi: Çeviri Amaçlı Metin Çözümlemesi, İstanbul: Multilingual.
- Even-Zohar, I. (1990). "Polysytem Studies" Poetics Today, Volume 11, 1 Spring, Durham: Duke University Press.
- Fawcett, P. D. (1997). Translation and Language : Linguistic Theories Explained. Manchester, U.K.: St. Jerome Pub.
- Gümüsoğlu, T. (2014). "Dilbilim ve Filolojiden Çeviribilime: Çeviri Olgusuna Bir Bakış." In 27. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri, 291-296. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Hönig, H. G. (1992) "Çeviri Çeviri Yapılarak Öğrenilmez. Çeviride Bir Ön Eğitimin Gerekliliğini Savunma", çev. Turgay Kurultay, Metis Çeviri, 19. İstanbul: Metis.
- Jakobson, R. (2004). "Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne", içerisinde: Mehmet Rifat, Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı, İstanbul: Dünya.
- Munday, J. (2008). Introducing Translation Studies: Theories and Applications. London: Routledge.
- Saussure, F. (2001). Genel Dilbilim Dersleri, çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual.
- Snell-Hornby, M. (1995). Translation Studies – An Integrated Approach, Amsterdam, John Benjamins.
- Stolze, R. (2013). Çeviri Kuramları: Giriş. 6. Baskı. Çev. Emra Durukan, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2011). Çevirinin ABC'si. İstanbul: Say Yayınları.
- Vardar, B. (1978). "Dilbilim Açısından Çeviri." Türk Dili Aylık Dil Ve Yazın Dergisi : Çeviri Sorunları Özel Sayısı, no. 322 (1978): 65-71, Ankara: TDK.
- Vardar, B. (2007). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Multilingual, (Yeniden Yayınlanmış – 2. Baskı).
- Vardar, B. (1999). XX. Yüzyıl Dilbilimi: Kuramcılardan Seçmeler, İstanbul: Multilingual.
- Vardar, B. (1999). XX. Yüzyıl Dilbilimi: Kuramcılardan Seçmeler. İstanbul: Multilingual.
- Venuti, L. (1995). The Translator's Invisibility: A History of Translation, London: Routledge.
- Yazıcı, M. (2005). Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuralları, İstanbul: Multilingual.
- Yazıcı, M. (2011). Çeviribilimde Araştırma: Disiplinlerarasılıktan Disiplinlerötesiliğe. İstanbul: Multilingual.